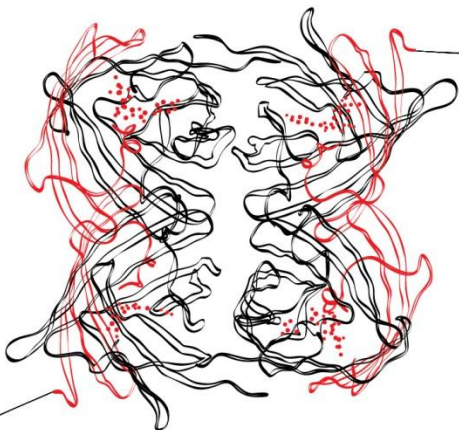

Persoonlijke ervaringen en interpretatie bij het invullen
van de Dutch Ultimate Concern Scale

Het testen van de DUCS op basis van Three Step Test
Interviewing

Door: Jochem Goldberg

Begeleiders: dr. E. de Kleine & drs. V. van Bruggen

Abstract English

Background: Using the Existential Anxiety Questionnaire (EAQ) the degree of existential anxiety can be measured. This English questionnaire has been translated into Dutch in former studies and has been reformed to the Dutch Ultimate Concern Scale (DUCS). In this paper there will be tested if the DUCS is ready to use.

Method: A qualitative research was conducted with eight subjects. Using Three Step Test Interviewing the subjects filled in the DUCS and answered a couple of additional questions from the interviewers. Based on this data all of the 25 questions can be examined whether they are suitable for use in terms of formulation and content clarity. Besides the possible problems with the questions there will be examined what the function is of the introduction and if the questionnaire is stressful for the subjects to fill.

Results & Discussion: There is one item in the DUCS which indicates problems in terms of content clarity, but there are no questions that indicate problems in terms of formulation. The added example questions in the introduction of the DUCS cause a positive evaluation of the introduction and also the questionnaire was not stressful to fill according to the subjects. The DUCS in its current form is suitable to use and can also be used for collecting norm data for the use of interpreting the scores.

Abstract Nederlands

Achtergrond: Met behulp van de Existential Anxiety Questionnaire (EAQ) kan de mate van existentiële angst gemeten worden. Deze Engelse vragenlijst is in eerder onderzoek vertaald naar het Nederlands en omgezet naar de Dutch Ultimate Concern Scale (DUCS). In dit onderzoek wordt getest of de DUCS klaar is voor gebruik.

Methode: Bij acht respondenten is een kwalitatief onderzoek afgenomen. Met behulp van Three Step Test Interviewing (TSTI) hebben de respondenten de DUCS ingevuld en hebben ze een aantal aanvullende vragen van de interviewers beantwoord. Op basis van deze data kan er van alle 25 vragen binnen de DUCS gezegd worden in hoeverre deze vragen geschikt zijn voor gebruik, waarbij gelet wordt op zowel formuleringsproblemen als inhoudelijke problemen. Daarnaast wordt in de aanvullende vragen getest wat de functie van de inleiding is en in hoeverre de vragenlijst belastend is voor de respondenten.

Resultaten & Discussie: Er is één item in de DUCS dat veel vragen oproept wat betreft inhoud en er zijn geen items in de DUCS die problemen vertonen wat betreft formulering. De toegevoegde voorbeeldvragen in de inleiding leiden tot een positieve waardering van de inleiding en de vragenlijst werd niet als belastend ervaren door de respondenten. De DUCS in zijn huidige vorm is zodoende geschikt voor gebruik en daarbij het verzamelen van normgegevens ter interpretatie van scores.

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Methode	8
Onderzoeksvragen	8
Onderzoeksdesign	9
Ethiek.....	9
Participanten.....	9
Dataverzameling.....	10
Data-analyse en codeerschema	11
Resultaten	12
Resultaten stap drie	13
Discussie	16
Algemene bevindingen.....	16
Aanbevelingen.....	18
Conclusie.....	19
Referenties	20
Bijlages	22
Bijlage 1: toestemmingsformulier	22
Bijlage 2: onderzoeksprotocol.....	23
Bijlage 3: DUCS	27

Inleiding

Existentiële angst is angst voor de betekenis van het leven en de dood. Deze angst wordt geassocieerd met symptomen van angst en depressie, evenals psychologisch ongemak ten gevolge van identiteitsproblemen die voortkomen uit de twijfel over de zin van het leven en de eigen positie in het leven (Weems et al., 2004). Existentiële angst beslaat universele thema's die bij eenieder in bepaalde mate aanwezig zijn. Dit maakt het belangrijk om op een adequate manier de mate van existentiële angst in kaart te brengen. Om dit binnen de Nederlandse bevolking voor elkaar te krijgen is de DUCS ontwikkeld. In dit onderzoek wordt getest of de DUCS klaar is voor gebruik. Om een duidelijker beeld te krijgen van existentiële angst kijken we naar de definitie van Tillich (1952) die existentiële angst beschouwt rondom drie thema's: "fate and death", "emptiness and meaninglessness" en "guilt and condemnation".

De domeinen van Tillich zijn onderverdeeld in een relatieve en een absolute component. De relatieve component is een meer afgebakende angst, terwijl de absolute component meer de ultieme angst is (Berman et al., 2006; Weems et al., 2004). Over het eerste domein "fate and death" is in verhouding tot de andere domeinen de meeste empirische kennis beschikbaar; met name door onderzoeken bij kinderen over specifieke fobieën, onderzoeken bij volwassenen over doodsangst en ook in de context van terrormanagement (Fortner & Neimeyer, 1999; Pyszczynski et al., 1999). In dit domein is "fate" de relatieve component en "death" de absolute component. Uit de onderzoeken van Fortner & Neimeyer en Pyszczynski (1999) bleek dat doodsangst één van de meest gerapporteerde angsten is in de jeugd, zoals bleek uit klinische interviews met de respondenten. Angst voor "fate" wordt hier gezien als de zorgen van een individu over zijn plek op de wereld, ten gevolge van de realisatie dat zijn lot onbekend is. "Emptiness and meaninglessness" is het tweede domein van Tillich. Tillich noemt de angst voor "emptiness" de relatieve angst dat specifieke overtuigingen van een persoon niet langer de betekenis hebben die ze eerst wel hadden. "Meaninglessness" noemt Tillich een absoluut principe en gaat over het verlies van zingeving in het leven, de toekomst, de wereld en in alles om zich heen. Uit onderzoek van Good & Good (1974) bleek dat zorgen over "meaning and emptiness" geassocieerd worden met een diffuse identiteit, een angst voor emotionele geslotenheid en wanhoop. Ook ontkennen van de dood (Westman, 1992) en een defensieve copingstijl (Bylski and Westman, 1991) worden geassocieerd met zorgen over "meaning and emptiness". Ook speelt "meaninglessness" een rol in negatieve emotionele periodes, zoals depressies (Frankl, 1963; Beck, 1976). Het derde domein van Tillich binnen existentiële angst is "guilt and condemnation". Dit domein gaat over angst welke voort komt uit een bedreiging van onze morele en ethische zelf-bevestigingen. "guilt" is de relatieve angst dat je gedrag niet voldoet aan je standaarden en "condemnation" is de ultieme zorg dat jouw leven niet voldoet aan bepaalde universele standaarden. De ontwikkeling van "guilt" is onderzocht en de associatie tussen "guilt" en

psychologische symptomen is onderzocht. Hieruit bleek dat “guilt” geassocieerd kan worden met een angstig temperament (Kochanska et al., 2002). “Guilt” is ook gerelateerd aan angst, depressie en klinische angststoornissen bij volwassenen (Shafran et al., 1996).

Om bovenstaande domeinen van existentiële angst te kunnen meten is er door Weems et al. (2004) een vragenlijst ontwikkeld; de Existential Anxiety Questionnaire (EAQ). Dit instrument is ontworpen om de domeinen van existentiële angst te meten, zoals verwoord door Tillich (1952) en bestond uit een vragenlijst van 21 vragen over zes concepten: “death”, “fate”, “emptiness”, “meaninglessness”, “guilt” en “condemnation”. Per concept waren er drie vragen opgesteld om het concept te meten, met uitzondering van het concept “meaning”, daar waren nog drie aanvullende vragen voor geformuleerd. “Meaning” speelt een centrale rol binnen existentiële angst en vanwege de complexiteit van dit construct is er voor gekozen om drie extra vragen hierover toe te voegen aan het meetinstrument. Tien vragen waren op een positieve manier gesteld en elf vragen op een negatieve manier. Na analyse van de items bleken een achttal vragen niet goed te correleren met de rest van de vragenlijst en zo bleven er 13 vragen over die het uiteindelijke instrument vormen. Er bestaat een verband tussen de gevonden resultaten op de EAQ op het gebied van ernst van existentiële angst, symptomen van depressie en symptomen van angst en de gevonden resultaten via de SCL-90 (Weems et al., 2004). Er bestaat een significante correlatie tussen angst en depressie en de score op de EAQ. De EAQ heeft een adequate interne consistentie van 0.71 en een test-retest betrouwbaarheid van 0.72. Uit een systematische review (van Bruggen, 2014) bleek dat de EAQ het meest onderzochte meetinstrument met veelbelovende resultaten te zijn op het gebied van existentiële angst. Uit 532 potentieel relevante papers werden 78 meetinstrumenten geselecteerd, waarvan de meesten slechts “death anxiety” meten. Vijf instrumenten hadden een meer omvattende kijk op existentiële angst en na verder onderzoek bleek de EAQ het meest veelbelovend, gezien deze het meest zorgvuldig geëvalueerd is, gebruikt is in verschillende contexten en goede resultaten liet zien.

De door Weems in 2004 ontwikkelde EAQ is inmiddels vertaald naar het Chinees, Pools en Slowaaks. Er is toestemming gekregen om deze lijst ook te vertalen naar het Nederlands en via de forward backward procedure is dit vervolgens ook uitgevoerd. Dit houdt in dat de lijst eerst vertaald is naar het Nederlands en vervolgens weer terugvertaald is naar het Engels om te kijken of de betekenis nog steeds hetzelfde is gebleven. De EAQ besloeg niet het gehele concept existentiële angst (van Bruggen, 2013) dus is er gekozen voor een mix van de domeinen van Tillich en Glas. Items over structuurverlies, het bestaan als zodanig, onverbondenheid en twijfel en onmacht om te kiezen, zijn toegevoegd aan de items op basis van de domeinen van Tillich.

Deze Nederlandse lijst is in eerste instantie getest bij acht “normale” proefpersonen en vijf proefpersonen met angstklachten. Na aanpassingen op basis van deze resultaten is de vragenlijst

opnieuw getest bij acht andere proefpersonen. Op basis van de ervaringen van deze proefpersonen en de associaties die ze met de verschillende items hadden is de EAQ aangepast en verbeterd. Zodoende volgde een nieuwe naam: de Dutch Ultimate Concern Scale (DUCS) en deze omvat vijf domeinen. Het eerste domein is angst met betrekking tot de dood, de eindigheid van het leven. Vanwege het samengestelde karakter van domein 1 (dood/fysieke onveiligheid) is hier een dubbele set items opgenomen die beide aspecten weergeeft. De angst voor de dood is hierbij niet slechts de angst voor het moment dat het leven stopt, maar voornamelijk dat het leven eindig is (Tillich, 1952). Daarnaast spreekt Glas (2003) over het gebrek aan veiligheid; de wereld als een onveilige plek zonder fysieke bescherming. Het tweede domein gaat over de angst met betrekking tot zinloosheid. Zinloosheid betreft hier het continue moeten kunnen verklaren waarom er iets gebeurt in het leven en het vinden van een doel om voor te leven (Frankl, 1962). Het derde domein van de DUCS gaat over schuld en spijt met betrekking tot (moreel) falen. In de DUCS wordt er voor gekozen om hierbij uit te gaan van de verklaring van Yalom (1980) dat deze schuld voortkomt uit het falen ten opzichte van de mogelijkheden van het leven. Het vierde domein gaat over isolatie als de ervaring opgesloten te zijn in de eigen belevingswereld. In dit domein gaat het over de kloof die er zit tussen je eigen ervaringen en gedachten en die van een ander. Een mens is nooit helemaal in staat om te weten wat een ander ervaart en dat kan zorgen voor een gevoel van fundamentele isolatie en eenzaamheid. Het vijfde en laatste domein in de DUCS gaat over identiteit: angsten die te maken hebben met het beseft jezelf nooit helemaal te kennen en fragmentatie van eigen ervaringen. Het gaat hierbij om een aspect uit de "terror management theory": verwarring met betrekking tot de eigen identiteit en het onvermogen om jezelf ten diepste te kennen (Kooze et al., 2006) en daarnaast om een tegenstrijdigheid van ervaringen en structuurverlies (Glas, 2001). Deze twee facetten komen terug in vijf items in de DUCS. In tabel 1 is een overzicht te vinden van deze facetten en de vragen per domein. Een overzicht van alle vragen is bijgevoegd in bijlage 3.

Tabel 1
Domeinen binnen de DUCS

Domein	Facet	Vragen
Angst mbt de dood, de eindigheid van het leven.	1: Angst met betrekking tot de eindigheid van het bestaan	6,12,18 en 24
	2: De fysieke dreiging die van de wereld uitgaat	5,11,17 en 23
Angst met betrekking tot zinloosheid	Geen facetten	1,7,13 en 19
Schuld en spijt met betrekking tot (moreel) falen	1: Niet kunnen voldoen aan eigen morele standaard	2,8,14 en 20
	2: Niet kunnen voldoen aan universele morele standaard	
	3: Niet de mogelijkheden van het leven verwezenlijken	
	4: Twijfelen en piekeren	

Isolatie als de ervaring opgesloten te zijn in de eigen belevingswereld	Geen facetten	4,10,16 en 22
Identiteit: angsten die te maken hebben met het besef je zelf nooit helemaal te kennen en fragmentatie van eigen ervaringen	1: Verwarring met betrekking tot eigen identiteit. Onvermogen om jezelf ten diepste te kennen 2: Tegenstrijdigheid van ervaringen, structuurverlies	3,9,15,21 en 25

Naar aanleiding van de voorgaande studies is de DUCS aangepast en verbeterd wat betreft inhoud en formulering. De DUCS bevat op dit moment 25 items waarvan vijf items sinds het laatste onderzoek inhoudelijk zijn gewijzigd. In dit onderzoek worden de items voor een laatste keer onderzocht met als onderzoeksvraag: is de DUCS in zijn huidige vorm geschikt voor gebruik? Om dit te onderzoeken doorlopen acht respondenten de vragenlijst plus een aanvullend interview. Hierbij wordt er gekeken naar de inhoudelijke duidelijkheid van de items, de formulering van de items, de functie en de wenselijkheid van de inleiding en de belasting tijdens het invullen van de vragenlijst.

Methode

Onderzoeksvragen

De onderzoeksvraag die beantwoord wordt in dit onderzoek is of de vragenlijst in deze vorm geschikt is voor gebruik bij de Nederlandse populatie. Om dit te onderzoeken zijn er vier deelvragen opgesteld. Door deze vier vragen te beantwoorden kan de onderzoeksvraag ook beantwoord worden

- Hebben de respondenten problemen met de inhoudelijke betekenis van de vragen?
- Hebben de respondenten problemen met de formulering van de vragen?
- In hoeverre ervaren de respondenten de inleiding als ondersteunend?
- In welke mate is de vragenlijst belastend voor de respondenten?

Om de eerste deelvraag te beantwoorden werd er gekeken naar de reacties van de respondenten tijdens stap één en stap twee van het interview. Er werd geanalyseerd of de respondenten begrepen hebben wat er bedoeld wordt met de items en waarom ze bepaalde dingen verkeerd interpreteerden. Aanvullend hierop werd in stap drie gevraagd naar de interpretatie van de respondenten van het woord 'keuzemogelijkheden'. Wanneer er in de eerste twee stappen nog geen duidelijkheid was over de opvatting van dit woord dan werd hier in stap drie nog specifiek naar gevraagd. Er werd specifiek gevraagd naar 'keuzemogelijkheden' gezien de misverstanden die deze term oproept in de eerdere onderzoeken.

Om de tweede deelvraag te beantwoorden werd wederom gekeken naar de reacties van de respondenten tijdens stap één en twee van het interview. Ter aanvulling hierop werden er in stap drie twee verschillende formuleringen van éénzelfde item getoond waarbij de respondent aan moest geven welke prettiger te beantwoorden is en waar het verschil in zit tussen beide versies van het item. De verwachting hierbij was dat de formulering die gebruik maakt van een persoonlijk voornaamwoord de voorkeur behoeft van de respondenten. Deze vraag zal persoonlijker aanvoelen en hanteert een natuurlijkere opbouw wat betreft zinsconstructie.

De derde deelvraag werd beantwoord door de vragen in stap drie. In stap drie werd letterlijk gevraagd aan de respondenten wat ze vonden van de inleiding en wat ze vonden van de voorbeeldvragen in de inleiding. De verwachting was dat de respondenten het prettig vonden om twee voorbeeldvragen te moeten beantwoorden voorafgaand aan de vragenlijst omdat ze daarmee inzicht kregen in de manier waarop de vragen beantwoord dienden te worden. In eerdere onderzoeken bleek dat de respondenten aangaven dat ze 'wel eens nadachten' over bepaalde zaken en daarom relatief hoog scoorden terwijl er van piekergedrag of angstgevoelens geen sprake was. Door middel van de voorbeeldvragen en het expliciet uitleggen van de correcte manier van invullen probeerden we dit eerder geconstateerde probleem te verhelpen.

De vierde deelvraag werd ook in stap drie beantwoord en heeft betrekking op de mate van belasting tijdens het invullen van de vragenlijst. Deze deelvraag sluit aan op de eerdere onderzoeken

die gedaan zijn naar deze vertaalde vragenlijst. Voor de vragenlijst in gebruik genomen kan worden is het relevant om te weten op wat voor manier de respondenten de vragenlijst ervaren en hoe ze daar mee omgaan. Door te vragen naar de belasting gedurende het invullen van de vragenlijst kon gekeken worden in hoeverre angst zorgde voor onder- of overrapportage.

Onderzoeksdesign

Om de DUCS te onderzoeken werd er gebruik gemaakt in dit onderzoek van Three Step Test Interviewing (TSTI). Dit is een onderzoeksmethode op basis van observaties, specifiek in zetbaar bij het pre-testen van “zelf-invul vragenlijsten”, om daarmee te testen of ze geschikt zijn voor gebruik bij een bepaalde doelgroep. De deelnemers vullen volgens het think-aloud principe de vragenlijst in en de interviewer stelt vervolgens aanvullende vragen om missende informatie aan te kunnen vullen. In de derde stap van de TSTI wordt er in dit onderzoek gevraagd naar ervaringen en suggesties van de respondenten (Hak et al., 2008).

De helft van de respondenten ontving versie A van de vragenlijst en de helft van de respondenten ontving versie B. Om hiermee het effect uit te sluiten van de volgorde van de vragen. De items moesten beantwoord worden op basis van hoe vaak de respondent een dergelijke ervaring had, waarbij vijf antwoordmogelijkheden mogelijk waren: nooit, zelden, soms, vaak en altijd. In totaal bestaat de vragenlijst uit 25 vragen.

Zoals besproken in de inleiding is de DUCS een vragenlijst samengesteld uit verschillende theorieën van Tillich (1952) en Glas (2003), met invloeden van Frankl (1962) en Yalom (1980). De vragenlijst is opgedeeld in een vijftal domeinen, die vervolgens weer bestaan uit een aantal facetten en/of vragen. In tabel 1 is een overzicht te vinden van deze facetten en/of vragen per domein.

Ethiek

Voorafgaand aan het onderzoek is het onderzoek goedgekeurd door de ethische commissie van de Universiteit Twente. Daarnaast zijn de respondenten voorafgaand aan de interviews expliciet op de hoogte gebracht van de opnames die gemaakt werden. Er werd hun verteld dat de opnames vertrouwelijk werden behandeld en dat in alle rapportage hun bijdrage geanonimiseerd wordt weergegeven.

Participanten

Voor dit onderzoek zijn acht respondenten geïnterviewd. Deze respondenten zijn geworven en geïnterviewd door twee masterstudenten positieve psychologie en technologie van de Universiteit Twente. De respondenten zijn geselecteerd op basis van geslacht en opleidingsniveau. Voorwaarde voor selectie was het hebben van Nederlands als moedertaal en het afgelopen half jaar niet in behandeling zijn geweest voor een psychiatrische aandoening. Er is voor gekozen om evenveel

mannen als vrouwen te interviewen; drie respondenten hebben een afgeronde MBO opleiding, één respondent een afgeronde HBO opleiding, twee respondenten een afgeronde WO opleiding en twee respondenten hebben geen vervolgopleiding afgerond. De gemiddelde leeftijd van de respondenten was 33 jaar (range 25-42 jaar; standaarddeviatie 5,68).

Alle participanten zijn op hun thuislocatie geïnterviewd door één van beide studenten, waarbij het interview werd opgenomen. De interviews duurden ongeveer een half uur tot een uur per respondent. Elke participant kreeg een beloning in de vorm van een VVV-bon ter waarde van 7,50 euro.

Dataverzameling

Elke participant werd in eerste instantie gevraagd een toestemmingsverklaring te ondertekenen, zoals bijgevoegd in bijlage 1. Hierna werd hen voorgelezen wat het interview inhield en waar de resultaten voor gebruikt zouden worden. Er werd een korte uitleg gegeven over hoe de vragen beantwoord moeten worden en de respondenten kregen de gelegenheid om vragen te stellen over onduidelijkheden. Dit ging allemaal volgens een vooraf bepaalde standaard tekst welke te vinden is in bijlage 2.

Na deze inleiding kregen de respondenten de gelegenheid om te oefenen met het “think aloud” principe door antwoord te geven op twee voorbeeldvragen: “probeer eens aan uw woonomgeving te denken en denk er hardop over na hoeveel ramen uw woning heeft. Wanneer u de ramen telt, vertelt u mij wat u ziet en waar u over nadent” en “wanneer was de laatste keer dat u uit eten bent geweest in een restaurant? Noemt u alles hardop wat u denkt gedurende het proces om dit tijdstip te herinneren”. De interviewer observeerde het proces van de respondenten en kon waar nodig nog helpen bij het hardop nadenken en tips geven over hoe het beter en vollediger kon.

Na de introductie en de oefeningen begon stap één van het interview, bestaande uit het aan het woord laten van de respondent terwijl deze zijn gedachten hardop uitsprak tijdens het invullen van de vragenlijst. De interviewers maakten notities van de opmerkingen en gedragingen van de respondent, waarbij met name verwarrende items werden genoteerd. Hiermee worden gedeelten van het gedachteproces bedoeld die niet door de respondenten werden geverbaliseerd. Deze notities vormen de basis voor stap 2.

In stap twee van het interview legde de interviewer de focus op de missende stukjes data van de eerste stap. Het eigenlijke gedachteproces van de respondenten werd uitgelokt en ondersteund door citaten naar voren te halen die genoteerd zijn bij stap één. Hierbij werd ook gelet op of het antwoord dat de respondent bij het desbetreffende item invulde ook klopte bij de redenering die gegeven werd bij datzelfde item. Stap twee volgde direct aansluitend op stap één omdat de

antwoorden van de respondent dan nog vers in het geheugen zitten. Na afloop van stap twee was het echter wel mogelijk en soms noodzakelijk om een kleine pauze te houden.

In de derde en laatste stap van het interview werden er een aantal aanvullende vragen gesteld. Deze vragen zijn vooraf opgesteld en worden volgens een vast protocol afgewerkt, zie bijlage 2. Deze vragen hebben betrekking op de hypothesen zoals die gesteld zijn voor dit onderzoek.

Data-analyse en codeerschema

De interviews werden uitgeschreven door dezelfde twee masterstudenten die ook de respondenten geworven en geïnterviewd hebben. Hierbij werd per vraag aangegeven wat de antwoorden van de respondenten zijn geweest. In een vergadering met beide studenten en beide begeleiders werden de antwoorden besproken om er voor te zorgen dat er meer overeenstemming werd bewerkstelligd over de items. De antwoorden werden vervolgens gecodeerd op basis van het codeersysteem gebruikt door Bode en Janssen (2013). Dit houdt in dat de antwoorden van de respondenten ofwel aangeven dat het item probleemloos beantwoord kan worden, ofwel dat het item problemen oproept. Mocht het item problemen oproepen dan wordt er onderscheid gemaakt tussen inhoudelijke problemen en formuleringsproblemen. Wanneer een item geen problemen oproept kan gesteld worden dat dit item geschikt is voor gebruik. Wanneer er wel problemen zijn bij items is het afhankelijk van de frequentie van de problemen, de ernst van de problemen en de interpretatie van de onderzoekers of het item als geschikt wordt beschouwd. De aanvullende vragen uit stap drie werden gecodeerd per gegeven opmerking; het is hierbij mogelijk dat het antwoord van een respondent in twee verschillende categorieën gecodeerd wordt. Ook bij deze vragen is het afhankelijk van de frequentie van de opmerkingen, het gewicht wat de respondenten zelf aan de opmerkingen geven en de interpretatie van de onderzoekers of er een aanpassing gedaan zal worden aan de vragenlijst.

Resultaten

In tabel 1 staan de resultaten naar aanleiding van de antwoord op de 25 vragen die beantwoord zijn door de respondenten in stap één en twee van de interviews. Per vraag is aangegeven hoe vaak hoe vaak er problemen bij ondervonden werden en op welk gebied. Opvallende scores worden verduidelijkt door middel van quotes van respondenten. Bij open vragen waarbij de antwoorden uit meerdere sub-antwoorden konden bestaan is het mogelijk dat het aantal gegeven antwoorden groter is dan het aantal respondenten (N=8). Dit geldt voor tabel 5 en tabel 8.

Tabel 1

Gerapporteerde problemen per vraag vanuit stap één en twee van de interviews

Itemnr.	Vraagstelling	Inhoudelijke problemen	Formuleringsproblemen
1	De vraag of het leven zin heeft maakt me bang	-	-
2	Het beangstigt me als ik bedenk hoeveel keuzemogelijkheden het leven biedt.	-	-
3	Ik pieker er over dat ik niet op mijn plaats in de wereld ben, alsof ik hier niet thuis hoor.	-	-
4	Ik vermijd gedachten over eenzaamheid	-	-
5	Het bestaan voelt voor mij dreigend, alsof mij elk moment iets ergs kan overkomen	-	-
6	Het beangstigt me dat ik ooit dood zal zijn	-	-
7	Ik pieker over de zin van het leven.	-	-
8	Ik probeer te vergeten dat al mijn keuzes gevolgen hebben	-	-
9	Als ik het contact met mezelf verlies, word ik angstig.	7	-
10	Ik worstel met het gevoel dat ik er uiteindelijk alleen voor sta in het leven	-	-
11	Gedachten over de gevaren van de wereld vermijd ik.	1	-
12	Het maakt me bang dat mijn leven voorbij gaat.	-	-
13	Als de vraag bij mij opkomt of het leven zin heeft, probeer ik snel aan iets anders te denken	-	-
14	Ik pieker er over dat ik niet het leven leef dat ik zou kunnen leven	-	1
15	Ik heb het beangstigende gevoel dat ik in een film leef en de dingen om mij heen niet echt zijn	1	-
16	Het besef dat anderen mij ten diepste nooit helemaal kennen beangstigt mij.	-	-
17	Ik pieker er over dat mij zo maar iets vreselijks kan overkomen.	-	-
18	Ik probeer de gedachte te onderdrukken dat het leven eindig is.	1	-
19	Het beangstigt me dat dingen die ooit belangrijk voor mij waren achteraf zinloos lijken	-	-
20	Ik ben bang dat ik niet uit het leven haal wat er in zit.	-	-
21	De vraag wie ik nu echt ben, probeer ik te vermijden.	-	1
22	Ik heb het angstige gevoel dat er een kloof is tussen mij en andere mensen.	-	-
23	Ik word angstig als ik bedenk hoe kwetsbaar mijn lichaam is voor de gevaren van het leven.	-	-
24	Ik pieker er over dat ik bij mijn dood alles moet loslaten.	-	-
25	Ik ben bang dat ik mezelf ten diepste nooit echt zal kennen.	-	-

Bij vraag 9 'als ik het contact met mezelf verlies word ik angstig' werden de meeste problemen genoteerd. Veel respondenten gaven aan dit een moeilijke vraag te vinden omdat ze niet wisten wat er bedoeld werd met 'het contact met jezelf verliezen'. Enkele opmerkingen die hierbij gemaakt werden: "ik weet niet zo goed wat het contact met mezelf verliezen is. Ik weet ook niet zo

goed of ik dat ooit gehad heb. Het klinkt wel angstig zoals het hier staat, maar ik heb er niet echt een idee bij – Respondent 8” en *“Dit heb ik nog nooit meegemaakt. Ik zou niet zo goed weten hoe ik dan contact met mezelf zou moeten verliezen. Dat ik kan ik geen vorm geven, anders dan heel letterlijk op te vatten dat ik met mezelf aan het bellen zou zijn” – Respondent 3.*

Op het gebied van formuleringsproblemen werden er weinig opmerkingen gemaakt. In vraag 21 interpreteerde de respondent de vraag heel letterlijk: *“ik zou niet weten wat ik zou antwoorden als iemand zou vragen wie ik nou echt ben” – Respondent 4.* Hier werd de vraag dus verkeerd opgevat door de formulering.

Resultaten stap drie

In stap drie zijn er enkele aanvullende vragen gesteld aan de respondenten. Op basis van deze vragen zijn er zes tabellen opgesteld op basis van het aantal gemaakte opmerkingen. Het is hierbij mogelijk dat er meerdere opmerkingen door dezelfde respondent zijn gemaakt. De eerste drie tabellen gaan over de ervaren belasting van de respondent tijdens het invullen van de vragenlijst.

In tabel 2 staan de opmerkingen van de respondenten gedurende het scoren van de mate van belasting. Gemiddeld gaven de respondenten het cijfer 2,5 wat betreft belasting en gaven ze over het algemeen aan de vragenlijst weinig belastend te vinden. De vragenlijst bleek wel aan te zetten tot nadenken. *“Ik vond de vragen juist heel interessant en kreeg veel gedachten over de vragen” – Respondent 3* en *“je gaat toch eventjes over dingen nadenken waarover je normaal niet zo hard nadenkt. Dus het is wel iets belastender dan andere vragenlijsten” – Respondent 7.*

Tabel 2
Hoe belastend was het om de vragenlijst in te vullen?

Opmerking	N
Niet belastend	3
Niet belastend, maar sommige vragen zetten je wel aan het denken	3
Wel belastend qua intensiviteit, maar niet negatief	1
Zeker belastend; beladen vragen	1

In tabel 3 worden de gevoelens beschreven die de respondenten ervoeren tijdens het invullen van de vragenlijst. Vier respondenten gaven aan geen bepaald gevoel ervaren te hebben: *“Er kwam niet echt een bepaald gevoel bij me naar boven. Ik ervoer geen spanning of angst. Helemaal niet”. – Respondent 6.*

Tabel 3
Riep de vragenlijst een bepaald gevoel bij u op?

Opmerking	N
Geen bepaald gevoel	4
Ik werd er blij van	1
Fascinatie	1
Herkenning van bepaalde dingen en thema's	1
Een beetje een naar gevoel	1

In tabel 4 wordt de manier waarop de respondenten de bevroegde onderwerpen ervaren hebben, vergeleken met de manier waarop de respondenten normaal gesproken met deze onderwerpen bezig zijn. De respondenten vonden enerzijds dat dit gelijk stond aan de normale manier van omgaan met deze zaken en anderzijds dat ze normaal gesproken niet met dergelijke onderwerpen bezig zijn: *“ik ben normaal niet heel erg bewust met deze onderwerpen bezig. Soms schiet er wel eens een gedachte over in je hoofd, maar daar voel ik dan geen spanning bij”* – Respondent 7. Één van de respondenten vond dat de setting van dit onderzoek ervoor zorgde dat er minder spanning omhoog kwam dan in het dagelijks leven.

Tabel 4

Is het omgaan met deze vragenlijst kenmerkend voor de manier waarop u normaal gesproken met dergelijke onderwerpen omgaat?

Opmerking	N
Ja dit is hoe ik er normaal ook mee om ga	4
Ik ben normaal gesproken niet echt met dit soort onderwerpen bezig	3
Normaal roept het meer spanning op dan nu bij de vragenlijst	1

Tabel 5 laat zien wat de respondenten vonden van de inleiding en de twee voorbeeldvragen in de inleiding. Vier respondenten gaven aan dat de voorbeeldvragen duidelijk maakten waar de nadruk moest liggen in de zin: *“ze hebben me duidelijk gemaakt hoe je bij een bepaald woord moet nadenken; waar de nadruk van de zin ligt”* – Respondent 1 en *“ik vond het heel fijn dat er bij de eerste vraag echt werd verteld hoe het antwoord ingevuld moest worden. Hierdoor wist ik dat de nadruk moest liggen op het piekeren en niet zozeer op de financiële situatie”* – Respondent 5. Drie respondenten gaven aan dat een tweede oefenvraag niet nodig was geweest, maar dat de één oefenvraag wel prettig was.

Tabel 5

Wat vond u van de inleiding en de bijbehorende voorbeeldvragen?

Opmerking	N
Ze maakten me duidelijk waar de nadruk moest liggen in de zin	4
De tweede oefenvraag was niet nodig	3
De voorbeeldvragen vond ik het meest confronterend	1
De inleiding was onduidelijk. De stukjes tekst leken in de verkeerde volgorde te staan	1
Het verschil tussen piekeren en nadenken wordt duidelijk gemaakt	1
Er moet nog beter duidelijk gemaakt worden wat er bedoeld wordt met de termen piekeren en onderdrukken	1
De voorbeeldvragen zorgen ervoor dat je goed klaar bent voor het nadenkproces in de echte vragenlijst	1

In tabel 6 en tabel 7 wordt getoond wat voor type vraagstelling de respondenten prettiger vinden. Aan de respondenten werden twee varianten van vraagstellingen getoond, waarbij de eerste variant gebruik maakte van een persoonlijk voornaamwoord in tegenstelling tot de tweede variant.

Er werden zes opmerkingen gemaakt over het feit dat de eerste variant prettiger was om te beantwoorden en er werd zes keer gezegd dat de eerste variant duidelijk was: *“de formulering van de tweede vraag is raar. Het is een slecht geformuleerde zin. Bij de eerste vraag kan je veel beter indenken wat voor jou het antwoord is”* – Respondent 8. Er is niet letterlijk gevraagd naar de duidelijkheid, dit resulteerde erin dat er één persoon geen opmerking heeft gemaakt over de duidelijkheid. De N in tabel 7 is zodoende gelijk aan zeven in plaats van acht.

Tabel 6
Wat vind u de meest prettige manier wat betreft vraagstelling?

Opmerking	N
De vraagstelling is bij de eerste vragen prettiger om in te vullen	6
Bij het eerste setje is de eerste vraag prettiger en bij het tweede setje de tweede vraag	1
Beide vragen zijn even prettig om te beantwoorden	1

Tabel 7
Wat vind u de meest duidelijke manier wat betreft vraagstelling?

Opmerking	N
De vraagstelling bij de eerste vragen is duidelijker	6
De twee vragen betekenen voor mij niet hetzelfde	1

In de vragenlijst wordt gebruik gemaakt van de term ‘keuzemogelijkheden’ en onderstaande tabel 8 laat zien hoe de respondenten deze term interpreteren. Elf respondenten noemen werk of studie als een keuzemogelijkheid, vijf mensen noemen relaties met partner of vrienden als keuzemogelijkheid en ook wonen en reizen worden meerdere keren genoemd. *“Keuzemogelijkheden als in wat je als werk kan doen, wie je vrienden zijn, wat je wilt bereiken in het leven, of je wilt studeren of juist niet, of je wilt reizen of niet. Met keuzemogelijkheden bedoel ik echt dat je kan kiezen wat jij wilt en goed vindt.”* – Respondent 2.

Tabel 8
Aan welke onderwerpen doet de term keuzemogelijkheden u denken?

Opmerking	N
Werk/studie	11
Relaties	5
Wonen	3
Reizen	2
Hobby's	1
Persoonlijke ontwikkeling	1
Helpen van anderen	1
Doel van het leven	1
Aankopen	1
Voeding	1

Discussie

Algemene bevindingen

In dit onderzoek werd de vraag onderzocht of de DUCS gereed is voor gebruik. Na eerdere onderzoeken is de EAQ van Weems et al. (2004) aangepast naar de DUCS en dit onderzoek laat zien of er nog problemen zijn bij de afname van deze vragenlijst. Door middel van de Three Step Test Interviewing methode zijn acht respondenten geïnterviewd om mogelijk problemen te ontdekken en op te kunnen lossen.

De resultaten van het onderzoek laten twee opvallende aspecten zien wat betreft inhoudelijke problemen. 'Als ik het contact met mezelf verlies, word ik angstig' is het enige item dat herhaaldelijk niet goed werd geïnterpreteerd. De respondenten vonden het een moeilijk item en konden zich niet identificeren met de term 'contact met mezelf verliezen'. Ze wisten niet goed hoe ze dit moesten interpreteren en kozen zodoende consequent voor 'nooit'. Naar verwachting betekent dit dat ze dit gevoel ook daadwerkelijk nooit gehad hebben en de keuze voor 'nooit' dus correct was. De verwachting is dat respondenten met existentiële angst dit gevoel wel kennen en dus minder moeite met deze vraag zullen hebben. Wanneer een cliënt zichzelf niet kan identificeren met de term dan hebben ze daar ook naar waarschijnlijkheid geen last van en is het antwoord 'nooit' op zijn plaats. Het tweede opvallende aspect is de term 'keuzemogelijkheden'. Hier is specifiek naar gevraagd in de derde stap van het interview. De respondenten rapporteerden hier hoofdzakelijk dat de term 'keuzemogelijkheden' gedachten oproept over werk, studie, relaties en wonen. In tegenstelling tot de theorieën van Tillich (1952), Yalom (1980) en Glas (2003) rapporteerden de respondenten weinig over morele maatstaven en keuzes. Wel behoren de genoemde keuzes tot 'mogelijkheden van het leven' en het verwezenlijken daarvan valt wel binnen dit domein (Yalom, 1980). De resultaten vallen dus wel binnen het domein, maar bestrijken ze niet het gehele domein. Dit kan te maken hebben met de respondenten en het gebrek aan existentiële angst alsmede de huidige maatschappelijke maatstaven.

Op het gebied van formuleringen zijn er bij het beantwoorden van de vragen geen problemen geconstateerd door de respondenten. Dat er geen foutieve formuleringen zijn vindt zijn oorzaak in het moment waarop dit onderzoek wordt gehouden. In de afgelopen onderzoeken is er al veel verbeterd aan formuleringen, waardoor de items heel helder zijn beschreven. In stap drie is er gevraagd naar het gewenste type formulering. Hieruit bleek dat zoals verwacht de variant met het persoonlijke voornaamwoord als meest prettig werd ervaren. De respondenten gaven aan dat die variant zowel duidelijker als prettiger om te beantwoorden was.

De derde gestelde deelvraag had betrekking op de inleiding van de vragenlijst. De respondenten waren hier positief over. De voorbeeldvragen hadden het gewenste effect, waardoor

geconstateerd kan worden dat ze bijdragen aan het correct kunnen invullen van de vragenlijst. De respondenten melden dat ze door de voorbeeldvragen doorhadden hoe ze de vragen moesten beantwoorden en waar de nadruk moest liggen binnen de items. Een veelgemaakte opmerking wat betreft het verbeteren van de inleiding is het weglaten van de tweede voorbeeldvraag. Veel respondenten vonden deze onnodig. Dit had te maken met het feit dat ze ook de inleiding hardop moesten voorlezen en het hierdoor allemaal langer duurde. Normaliter tijdens het invullen van de vragenlijst zal dit sneller gaan wanneer de respondent de tekst in zijn hoofd kan lezen. Het is voor te stellen dat respondenten gebaat zullen zijn bij een extra voorbeeldvraag en zodoende is het aan te bevelen om deze vraag te behouden.

Uit de vragen gedurende stap drie van het interview bleek dat het merendeel van de respondenten de vragenlijst niet belastend vonden. De helft hiervan werd wel aan het denken gezet door de vragenlijst, maar ze ervoeren er geen bepaald gevoel bij. De vragenlijst riep geen angst of spanning op. Wat betreft het omgaan met deze onderwerpen bleek dat de helft van de respondenten normaliter ook op deze manier met deze onderwerpen omgaat en dat de andere helft normaal gesproken niet echt met deze onderwerpen bezig is. Dit houdt in dat het onderliggende concept 'angst' niet zorgt voor onder- of overrapportage en de verwachting is zodoende dat angstige respondenten ook goed de vragenlijst kunnen invullen zonder dat de angst invloed heeft op de antwoorden. Yalom (1980) gaat er echter vanuit dat iedereen existentiële angst kent en dat mensen afweermechanismen gebruiken om dit te onderdrukken. Dit zou betekenen dat existentiële angst altijd een factor is bij het invullen van de vragenlijst. De terror management theorie zegt hierover dat de afweermechanismen afhankelijk zijn van het moment waarop je meet. Om de invloed van deze afweermechanismen uit te schakelen zul je de respondenten zodoende eerst moeten primen. Door dit te doen zal mogelijk de invloed van existentiële angst op het beantwoorden van de vragenlijst verhoogd worden.

Dit onderzoek richt zich specifiek op de laatste stap van het omzetten van de EAQ naar de DUCS. Dit betekent dat dit onderzoek erg gefocust is op het gereed maken van de vragenlijst en dat de meeste problemen al opgelost zijn. Dit zorgt er voor dat dit onderzoek heel concreet een aantal nog resterende problemen kan benoemen waarbij de gegeven antwoorden eenduidig geïnterpreteerd kunnen worden in tegenstelling tot eerdere fases bij de conversie van EAQ naar DUCS. Er kon in dit onderzoek heel gericht onderzoek gedaan worden naar enkele mogelijke problemen binnen de vragenlijst. Deze set van acht respondenten is de tweede set proefpersonen die door deze interviewers geïnterviewd is, zodoende was er bij beide interviewers de nodige ervaring en zal de TSTI zodoende op een correcte manier afgenomen zijn. Naast deze sterke kanten werd er een goede verhouding tussen mannen en vrouwen aangehouden en ook op het gebied van leeftijd was er een goede spreiding. De interviews werden bovendien bij de mensen thuis gehouden,

dus het was een prettige interviewsetting. Naast deze sterke kanten zijn er ook een aantal beperkingen te benoemen in dit onderzoek. Voor een meer representatieve afspiegeling van de Nederlandse bevolking was het noodzakelijk geweest om meer laagopgeleide respondenten te interviewen. De mogelijkheid bestaat nu dat laagopgeleide respondenten meer moeite zullen hebben met het taalgebruik en de constructie van de items. Daarnaast is het lastig te bepalen in hoeverre de uitkomsten van deze respondenten te generaliseren zijn naar de uitkomsten van respondenten met existentiële angst. Het is moeilijk te zeggen of de belasting bij angstige mensen ook dermate laag gaat zijn en het ook op inhoudelijk gebied van de items kan er verschil ontstaan tussen angstige mensen en de 'normale' populatie die niet in therapie is.

Aanbevelingen

In verhouding tot de voorgaande versies is de vragenlijst erg verbeterd. In eerdere onderzoeken werd aangetoond dat er veel problemen werden gevonden met formuleringen die betrekking hadden op de vertaalde items. In deze versie zijn hier geen problemen meer bij gevonden. De problemen hadden voornamelijk betrekking op de op Tillich gebaseerde items, maar uit dit onderzoek blijken er geen problemen meer en is er dus geen verschil meer tussen de items van Tillich en Glas. In eerdere versies leek er sprake te zijn van een effect van de volgorde. In dit onderzoek is wat dat betreft ook gebleken dat de volgorde niet van invloed is tijdens de afname van de vragenlijst. Er kan zodoende gesteld worden dat de gevonden problemen in de voorgaande versies adequaat zijn opgelost en dat we deze niet meer terugzien in de huidige versie.

Naar aanleiding van dit onderzoek zijn er een aantal aanbevelingen te doen wat betreft de DUCS en wat betreft vervolgonderzoek. Voor de DUCS wordt aangeraden om een oplossing te vinden voor het item over 'het contact met jezelf verliezen'. Drie opties worden hierbij aanbevolen: het herformuleren van het item, het verwijderen van het item of het item specifiek onderzoeken bij existentiële angstige patiënten om daarmee aan te tonen of de inhoudelijke betekenis voor deze groep respondenten wel duidelijk is. Naar aanleiding van dit onderzoek wordt de laatste optie aangeraden om daarmee er wel voor te zorgen dat het onderliggende thema volledig uitgevraagd is. Daarnaast wordt er aangeraden om niks te veranderen aan de formuleringen van de items en ook wat betreft belasting wordt voorgesteld om geen veranderingen aan te brengen aan de vragenlijst. Aangeraden wordt om de inleidende vragen te behouden. De inleidende vragen bereikten het beoogde effect. Wat betreft vervolgonderzoek is het goed om in de gaten te blijven houden of de tweede inleidende vraag wel echt nodig is of dat de lengte van de inleiding irritaties gaat oproepen.

Wat betreft vervolgonderzoek wordt aangeraden, zoals in de voorgaande alinea aangegeven, om extra onderzoek te verrichten naar de term 'het contact met jezelf verliezen' en de twee de voorbeeldvraag. Door de vragenlijst nog te testen bij respondenten met existentiële angst kan de

vraag over 'het contact met jezelf verliezen' getest worden en kan er in twee versies gevarieerd worden met één of twee voorbeeldvragen. Daarnaast is het de moeite waard om de vragenlijst nog een keer te testen bij een afspiegeling van de Nederlandse populatie met existentiële angst om te kijken of er door deze specifieke doelgroep nog aanvullende problematiek wordt gerapporteerd. Een aanbeveling voor verder in de toekomst is het verzamelen van normgegevens voor zowel de 'normale' populatie als de 'psychiatrische' populatie om hiermee de resultaten van een respondent in een perspectief te kunnen plaatsen. Na het verzamelen van de normgegevens kan de vragenlijst in verschillende psychiatrische instellingen en praktijken ingezet worden als aanvullende diagnostiek bij angstklachten. Zoals eerder in deze discussie besproken kunnen de huidige maatschappelijke maatstaven van invloed zijn op de antwoorden die de respondenten geven. Het is de moeite waard om te onderzoeken of de theorieën over existentiële angst niet teveel verouderd zijn en of de thema's binnen de DUCS gemoderniseerd moeten worden. Het is tevens aan te bevelen om de DUCS weer terug te vertalen naar het Engels. Na de vertaling naar het Nederlands is de vragenlijst op een aantal gebieden qua formulering aangepast. Door de vragenlijst weer terug te vertalen naar het Engels kan ontdekt worden of er door de aanpassingen niet teveel afgeweken is van de thema's van de oorspronkelijke EAQ.

Conclusie

De resultaten van dit onderzoek op de verschillende deelvragen laten eenduidige resultaten zien. Op een paar kleine problemen na zijn er geen grote tegenslagen wat betreft de begrijpelijkheid en de formulering van de verschillende items. De inleiding wordt positief ontvangen, de voorbeeldvragen blijken bij te dragen aan de validiteit van de vragenlijst en de belasting bij het invullen van de vragenlijst is niet hoog. Op basis hiervan kan geconcludeerd worden dat de DUCS op deze manier gereed is voor gebruik. Met in acht neming de beperkingen die gesteld zijn op methodologisch gebied en het in de gaten houden van de gevonden kleine problemen, kan gesteld worden dat verwacht mag worden dat de vragenlijst begrijpelijk is voor de Nederlandse populatie.

Referenties

- Beck, A.T. (1976). *Cognitive therapy and the emotional disorders*. International Universities Press, New York.
- Berman, S. L., Weems, C. F., & Stickle, T. R. (2006). Existential anxiety in adolescents: Prevalence, structure, association with psychological symptoms and identity. *Journal of Youth and Adolescence*, 35, 303–310.
- Bylski, N.C. and Westman, A.S. (1991). Relationships among defense style, existential anxiety, and religiosity. *Psychological Reports*, 68, 1389–1390.
- Fortner, B. V., & Neimeyer, R. A. (1999). Death anxiety in older adults: A quantitative review. *Death Studies*, 23, 387–411.
- Frankl, V.E. (1962). *Man's search for meaning: An introduction to logotherapy*. Washington Square Press, Oxford.
- Glas, G. (2001). *Angst - beleving, structuur, macht*. Amsterdam: Boom.
- Glas, G. (2003). Anxiety – animal reactions and the embodiment of meaning. In B. Fulford, K. Morris, J. Z. Sadler & G. Stanghellini (Eds.), *Nature and Narrative - An Introduction to the New Philosophy of Psychiatry* (pp. 231-249). Oxford: Oxford University Press.
- Good, L. R. & Good, K. C. (1974). A preliminary measure of existential anxiety. *Psychological Reports*, 34, 72-74.
- Hak, T., Veer, K., Jansen, H. (2008). The Three-Step Test-Interview (TSTI): An observation-based method for pretesting self-completion questionnaires. *Survey research methods*, vol 2. No 3, 143-150.
- Kochanska, G., Gross, J. N., Lin, M. H., & Nichols, K. E. (2002). Guilt in young children: Development, determinants, and relations with a broader system of standards. *Child Development*, 73, 461–483
- Koole, S. L., Greenberg, J., & Pyszczynski, T. (2006). Introducing science to the psychology of the soul: Experimental existential psychology. *Current Directions in Psychological Science*, 15(5), 212-216.
- Pyszczynski, T., Greenberg, J., & Solomon, S. (1999). A dual-process model of defense against conscious and unconscious death-related thoughts: An extension of terror management theory. *Psychological Review*, 106, 835–845.
- Shafran, R., Watkins, E. and Charman, T. (1996). Guilt in obsessive-compulsive disorder. *Journal of Anxiety Disorders*, 10, 509–516.
- Tillich, P. (1952a). *The courage to be*. New Haven: Yale University Press.
- Yalom, I. D. (1980). *Existential psychotherapy*. New York, NJ: Basic Books.
- Weems, C.F., Costa, N.M., Dehon, C. & Berman, S.L. (2004). Paul Tillich's Theory Of Existential Anxiety: A Preliminary Conceptual And Empirical Examination. *Anxiety, Stress and Coping*, vol 17, 383-399.

Westman, A.S. (1992). Existential anxiety as related to conceptualization of self and of death, denial of death, and religiosity. *Psychological Reports*, 71, 1064_1066.

Bijlages

Bijlage 1: toestemmingsformulier

Universiteit Twente
Faculteit Gedragwetenschappen, PPT
Postbus 217
7500 AE Enschede

UNIVERSITEIT
TWENTE.

Respondent nummer:

Enschede, maart 2014
Toestemmingsverklaring deelname interview (in tweevoud)

Beste meneer, mevrouw,

Allereerst hartelijk dank voor uw deelname aan het interview.

Dit interview behoort tot een afstudeeronderzoek in het kader van de opleiding Positieve Psychologie en Technologie van de Universiteit Twente. Tijdens het interview wordt er een vragenlijst afgenomen. In de vragenlijst zijn 25 stellingen opgenomen die ingaan op ervaringen die mensen kunnen hebben rondom angst. Deze vragenlijst is in Nederland in ontwikkeling. Het interview is dan ook bedoeld om de kwaliteit van de vragenlijst te bepalen.

Het interview wordt opgenomen met behulp van geluidsapparatuur ten behoeve van de resultaatverwerking. De opname is niet beschikbaar voor derden en wordt na afloop van het onderzoek vernietigd.

Alle onderzoeksgegevens worden strikt vertrouwelijk behandeld en zijn volledig anoniem. Uw deelname is vrijwillig en u bent vrij om op ieder moment het interview af te breken en uw toestemming alsnog in te trekken.

Mocht u na afloop van het interview vragen of opmerkingen hebben, dan kunt u contact opnemen met de supervisor van het onderzoek: Vincent van Bruggen (GZ-psycholoog), v.vanbruggen@utwente.nl en telefonisch 0570 - 60 40 00 (Dimence Deventer) of 053 - 489 44 70 (Universiteit Twente).

Deze toestemmingsverklaring wordt gescheiden van de onderzoeksgegevens bewaard.

Ik heb dit formulier gelezen en stem in met het interview. Als blijk van waardering heb ik een Irischeque ter waarde van € 7,50 ontvangen. Voor akkoord:

.....
Datum

.....
Handtekening respondent

Onderzoeksprotocol DUCS m.b.v. Three-Step Test-Interview

Overhandig de respondent de toestemmingsverklaring. Neem de inhoud gezamenlijk door en beantwoord eventuele vragen. Vraag de respondent de verklaring te ondertekenen, en geef de Irsischeque ter waarde van € 7,50 en een kopie van de verklaring aan de respondent mee.

Instructie

Lees de schuingedrukte instructie letterlijk voor:

'Gedurende dit interview geef ik u instructies die ik letterlijk van dit papier voorlees. Hierdoor worden alle interviews op exact dezelfde manier afgenomen, en kunnen de resultaten met elkaar worden vergeleken.

Tijdens het interview wordt er een vragenlijst aan u voorgelegd met daarin 25 stellingen over ervaringen die mensen kunnen hebben rondom verschillende thema's van angst. Het is de bedoeling dat u bij iedere stelling aangeeft hoe vaak u een dergelijke ervaring heeft. Zoals u op de toestemmingsverklaring kon lezen, is het interview bedoeld om de kwaliteit van de vragenlijst te bepalen aangezien deze in Nederland nog in ontwikkeling is. Ik ben ondermeer benieuwd of de stellingen voor u helder zijn omschreven of juist niet. Hoewel het hier dus niet gaat om uw antwoorden op de stellingen, vraag ik u wel de stellingen te beantwoorden zoals u dat normaal gesproken ook zou doen. Het interview duurt ongeveer 45 minuten.

Het interview bestaat uit twee delen. In het eerste deel vult u de vragenlijst in. U leest de inleiding en alle vragen hardop voor. Tijdens het lezen en invullen spreekt u eveneens hardop uw gedachten uit. Probeer uw gedachten zo volledig mogelijk te verwoorden. Ik observeer u in dit eerste deel en maak aantekeningen. In het tweede deel zal ik ingaan op uw verwoorde gedachten door aanvullende vragen te stellen.

Hebt u op dit moment vragen?

Oefening: Hardop uitspreken van gedachten

Voordat u de vragenlijst van mij ontvangt, gaan we oefenen met het hardop uitspreken van gedachten. Tijdens de oefening kan ik nog vragen beantwoorden, maar straks bij het doorlopen van de vragenlijst houd ik me afzijdig en zal ik geen vragen beantwoorden.

Feedback bij de oefening kan zijn: 'Prima!', 'Ga zo door!', 'Zegt u alstublieft hardop wat u denkt.'. Indien nodig: 'U hoeft uw gedachten niet aan mij uit te leggen, probeert u niet op mij te letten.'.

Oefening 1 : *Neem uw woning in gedachten. Denk er hardop over na hoeveel ramen uw woning heeft. Wanneer u de ramen telt, vertelt u mij wat u ziet en waarover u nadenkt.*

Indien gewenst kan een tweede oefening worden doorlopen.

Oefening 2 : *Wanneer was de laatste keer dat u uit eten bent geweest in een restaurant? Bij het achterhalen van dit tijdstip uit uw geheugen, benoemt u alles hardop wat er in uw gedachten passeert bij het herinneren van het tijdstip.*

Stap 1: Hardop uitspreken van gedachten

De respondent vult de vragenlijst in en spreekt hardop zijn gedachten uit zoals eerder geoefend. Start pas met deze stap wanneer je ervan overtuigd bent dat de procedure helder is voor de respondent. Het is belangrijk opvallend verbaal én non-verbaal gedrag te noteren. Deze notities vormen de basis voor de vervolgstappen. Er kan feedback worden gegeven (zie oefening) als ondersteuning, verder houd je je als onderzoeker afzijdig.

Ik geef u nu de vragenlijst met stellingen. Lees de inleiding en vragen hardop voor. Tijdens het lezen en invullen spreekt u uw gedachten hardop uit zoals we eerder oefenden. Na afloop van deze eerste stap bespreken we uw gedachten en mogelijke onduidelijkheden die u bent tegengekomen. Zodra u begint, start ik de geluidsopname.

Start de geluidsopname.

Stap 2: Focus interview

Stap 2 volgt direct op stap 1. Het is belangrijk geen pauze tussen deze stappen te nemen. In deze tweede stap is het de bedoeling onduidelijkheden uit te vragen en missende informatie te achterhalen. Het gedachteproces van de respondent kan uitgelokt en ondersteund worden door citaten te benoemen die zijn genoteerd in stap 1.

Bedankt voor het invullen van de vragenlijst en het verwoorden van uw gedachten. Graag stel ik u nu enkele aanvullende vragen.

Voorbeelden: 'Het viel mij op dat u nadat u '.....' zei, even stil was. Waar dacht u op dat moment aan?', 'Ik meende te zien dat u verbaasd keek bij stelling 3. Heb ik dat goed? Hoe komt dat?'

PAUZE

Indien gewenst kan op dit punt een pauze van 5 minuten worden ingelast.

Stap 3: Semi-gestructureerd interview

Afsluitend aan het interview stel ik 7 vragen over de vragenlijst.

1. *Ik presenteer u nu twee setjes van verschillende vragen. Bij beide vragen gaat het erom hoe vaak u die ervaring hebt.*

- De vraag of het leven zin heeft maakt me bang.
- Bang worden door de vraag of het leven zin heeft.

- Het beangstigt me als ik bedenken hoeveel keuzemogelijkheden het leven biedt
- Angst vanwege de vele keuzemogelijkheden van het leven

A) Wat vindt u het verschil tussen beide vragen?

B) Welke van beide vragen vindt u prettiger om te beantwoorden?

2. *A) In vraag A:16,21,25 en B3,8,12 wordt er gesproken over jezelf helemaal kennen. Zit er voor u een verschil tussen jezelf helemaal kennen en jezelf ten diepste kennen? Wat is volgens u jezelf ten diepste kennen?*

B) Welke van beide opties is voor u begrijpelijker?

3. *In de vragen A12B24 en A6B18 gaat het over het leven dat voorbij gaat en het beangstigende gevoel om dood te zijn. Kunt u vertellen of u deze vragen verschillend vindt en zo ja waarom u deze vragen verschillend vindt?*

4. *Indien de respondent in de stappen 1 of 2 niet dieper is ingegaan op deze stelling de volgende vraag voorleggen: In vraag A9B21 gaat het over het contact met uzelf verliezen. Kunt u uitleggen wat het contact met uzelf verliezen voor u betekent?*

5. *A) In A19B6 gaat het over het zinloos blijken van dingen die ooit belangrijk waren. Had u de vraag anders beantwoord wanneer werd gevraagd: het beangstigt me dat dingen die ooit belangrijk voor mij waren soms achteraf zinloos blijken?*

B) in A8B20 gaat het over het nooit meer kunnen terugdraaien van eenmaal gemaakte keuzes. Had u de vraag anders beantwoord wanneer werd gevraagd: ik probeer te vergeten dat sommige keuzes gevolgen hebben?

6. *In vraag A2B14 gaat het over keuzemogelijkheden in het leven. Zou u een voorbeeld kunnen geven van dergelijke keuzemogelijkheden?*

7. *In vraag A3B15 gaat het over het zijn op uw plaats in de wereld. Hoe hebt u uw plaats in de wereld geïnterpreteerd? Doorvragen of het hier gaat om het feit dat iemand op de wereld niet thuishoort of niet hier op de wereld thuishoort.*

Heeft u aanvullende suggesties om de vragenlijst te verbeteren?

Afsluiting

Heeft u vragen of zijn er nog onduidelijkheden? Wanneer u later (alsnog) een vraag heeft dan kunt u contact opnemen met de supervisor van het onderzoeker: Vincent van Bruggen. Zijn contactgegevens staan op de kopie van de toestemmingsverklaring die u eerder heeft gekregen. Stelt u het op prijs om te zijner tijd een samenvatting van het onderzoek te ontvangen? Indien gewenst, noteer dit! Bedankt voor uw deelname.

Bijlage 3: DUCS

DUCS (April 2014) Versie A

De onderstaande stellingen gaan over ervaringen die mensen kunnen hebben. Probeer steeds te bedenken hoe vaak u een dergelijke ervaring heeft en zet een cirkel of kruisje bij het antwoord. Er zijn geen goede of foute antwoorden. Het is van belang dat u elke stelling nauwkeurig leest. Ter verduidelijking volgen nu twee voorbeelden. Deze twee vragen komen niet in de lijst terug.

a: Ik pieker over mijn financiële situatie.

nooit - zelden - soms - vaak - altijd

Wanneer u hier bijvoorbeeld vaak over piekert zet u een cirkel of kruisje bij "vaak". Piekert u nooit over uw financiële situatie, dan zet u een cirkel of kruisje bij "nooit". Het gaat in deze stelling over *piekeren*. Denkt u bijvoorbeeld wel eens na over uw financiële situatie, maar *piekert* u niet, dan zet u een cirkel of kruisje bij "nooit".

b: Gedachten over financiële problemen probeer ik te onderdrukken.

nooit - zelden - soms - vaak - altijd

Wanneer u bijvoorbeeld soms probeert om gedachten over financiële problemen te onderdrukken zet u een cirkel of kruisje bij "soms". Komt het nooit voor dat u gedachten over financiële problemen probeert te onderdrukken dan geeft u dat aan door een cirkel of kruisje bij "nooit" te zetten. De stelling richt zich op het onderdrukken van de gedachten. Vindt u dergelijke gedachten onprettig, maar onderdrukt u ze niet dan zet u dus een cirkel of kruisje bij "nooit".

1: De vraag of het leven zin heeft maakt me bang.

nooit - zelden - soms - vaak - altijd

2: Het beangstigt me als ik bedenken hoeveel keuzemogelijkheden het leven biedt.

nooit - zelden - soms - vaak - altijd

3: Ik pieker er over dat ik niet op mijn plaats in de wereld ben, alsof ik hier niet thuis hoor.

nooit - zelden - soms - vaak - altijd

4: Ik vermijd gedachten over eenzaamheid. .

nooit - zelden - soms - vaak - altijd

5: Het bestaan voelt voor mij dreigend, alsof mij elk moment iets ergs kan overkomen.

nooit - zelden - soms - vaak - altijd

6: Het beangstigt me dat ik ooit dood zal zijn.

nooit - zelden - soms - vaak - altijd

7: Ik pieker over de zin van het leven.

nooit - zelden - soms - vaak - altijd

8: Ik probeer te vergeten dat al mijn keuzes gevolgen hebben.

nooit - zelden - soms - vaak - altijd

9: Als ik het contact met mezelf verlies, word ik angstig.

nooit - zelden - soms - vaak - altijd

10: Ik worstel met het gevoel dat ik er uiteindelijk alleen voor sta in het leven.

nooit - zelden - soms - vaak - altijd

11: Gedachten over de gevaren van de wereld vermijd ik.

nooit - zelden - soms - vaak - altijd

12: Het maakt me bang dat mijn leven voorbij gaat.

nooit - zelden - soms - vaak - altijd

13: Als de vraag bij mij opkomt of het leven zin heeft, probeer ik snel aan iets anders te denken.

nooit - zelden - soms - vaak - altijd

14: Ik pieker er over dat ik niet het leven leef dat zou ik zou kunnen leven.

nooit - zelden - soms - vaak - altijd

15: Ik heb het beangstigende gevoel dat ik in een film leef en de dingen om mij heen niet echt zijn.

nooit - zelden - soms - vaak - altijd

16: Het besef dat anderen mij ten diepste nooit helemaal kennen beangstigt mij.

nooit - zelden - soms - vaak - altijd

17: Ik pieker er over dat mij zomaar iets vreselijks kan overkomen.

nooit - zelden - soms - vaak - altijd

18: Ik probeer de gedachte te onderdrukken dat het leven eindig is.

nooit - zelden - soms - vaak - altijd

19: Het beangstigt me dat dingen die ooit belangrijk voor mij waren achteraf zinloos lijken.

nooit - zelden - soms - vaak - altijd

20: Ik ben bang dat ik niet uit het leven haal wat er in zit.

nooit - zelden - soms - vaak - altijd

21: De vraag wie ik nu echt ben, probeer ik te vermijden.

nooit - zelden - soms - vaak - altijd

22: Ik heb het angstige gevoel dat er een kloof is tussen mij en andere mensen.

nooit - zelden - soms - vaak - altijd

23: Ik word angstig als ik bedenk hoe kwetsbaar mijn lichaam is voor de gevaren van het leven.

nooit - zelden - soms - vaak - altijd

24: Ik pieker er over dat ik bij mijn dood alles moet loslaten.

nooit - zelden - soms - vaak - altijd

25: Ik ben bang dat ik mezelf ten diepste nooit echt zal kennen.

nooit - zelden - soms - vaak - altijd

Hartelijk dank voor het invullen. Dit is het einde van de vragenlijst.